

УДК 338.436(477)

DOI: 10.31732/2663-2209-2020-59-224-235

ОРГАНІЗУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В АГРАРНІЙ СФЕРІ РЕГІОНУ

Радченко А.А.¹, Підвальна О.Г.²

¹ аспірант, ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ, вул. Фрометівська 8, 03039, Україна, e-mail: i4280777@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1010-9937>

² к.е.н., доцент, доцент кафедри аграрного менеджменту та маркетингу, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, 2100, Україна, e-mail: pog@vsau.vin.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8779-5867>

ORGANIZATION OF SMALL BUSINESS IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REGION

Radchenko A. A.¹, Pidvalna O. G.²

¹ postgraduate student, Private higher educational institution "Higher educational institution" "Interregional academy of personnel management", Kyiv, st. Frometivs'ka, 2, 03039, Ukraine, e-mail: i4280777@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1010-9937>

² Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Agrarian Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, st. Sonyachna 3, 2100, Ukraine, e-mail: pog@vsau.vin.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8779-5867>

Анотація. Малий бізнес має суттєвий вплив на стабілізацію економічної ситуації регіонів. Мали підприємства та індивідуальні підприємці поряд з великими підприємствами беруть участь практично у всіх секторах економіки і вносять помітний внесок у виробництво товарів і послуг. Тому дослідження даного питання є актуальним та своєчасним. Метою статті є дослідження процесу організування малого бізнесу в аграрній сфері регіону. В роботі обґрунтовано визначну роль малого бізнесу в економіці. З нових позицій визначено поняття малого бізнесу в аграрній сфері. Досліджено історичний аспект поняття підприємництва. Визначено роль сільського господарства як складової агропромислового комплексу в становленні економіки регіону та країни вцілому. Доведено, що сільське господарство є одним із фундаментальних основ забезпечення економічної безпеки держави. Проаналізовано розвиток малого бізнесу в сьогоденні України. Досліджено проблеми та перспективи розвитку малого агробізнесу. Визначено доцільні напрямки державної підтримки малого бізнесу в агропромисловому комплексі України. Виокремлено та обґрунтовано перешкоди для ведення малого бізнесу аграрної сфери. Проаналізовано основні показники розвитку малого підприємництва. Обґрунтовано необхідність різкого збільшення кількості малого підприємництва в аграрному секторі економіки України. Доведено, що для подальшого розвитку дрібного виробництва та створення стабільного та конкурентного середовища в селі необхідно визначити пріоритети їх розвитку, а також подальшу підтримку з боку держави. Державна підтримка повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: сприяння старту бізнесу; створення можливостей для трансформації малого та середнього бізнесу як основи конкурентного середовища та підвищення ефективності діяльності великих компаній; забезпечення конкурентоспроможності та динамічності підприємництва як одного з факторів економічного зростання.

Ключові слова: малий бізнес, регіональна економіка, агропромисловий комплекс, організування бізнесу, регіон, сільське господарство.

Формул: 0; рис.: 5, табл.: 4, бібл.: 12

Annotation. Small business has a significant impact on stabilizing the economic situation of the regions. Small enterprises and individual entrepreneurs, along with large enterprises, participate in almost all sectors of the economy and make a significant contribution to the production of goods and services. The global financial crisis, the unstable political situation, to some extent affected all sectors of the economy, declining incomes and, consequently, reduced demand for goods and services. Small businesses have to make great efforts to "stay afloat" and earn income from their activities. But it is not for nothing that small business is called the foundation of a large economy. Small enterprises are more mobile, have a relatively high turnover of capital, faster large enterprises adapt to modern conditions. The role of agriculture in the economy of a country or a particular region characterizes the structure of the economy and the level of its development. The role of agriculture in the economy can be assessed by such indicators as the share of agriculture in the total economically active population, the share of agriculture in the structure of GDP as a whole. These indicators are high in developing countries, where the number of people employed in agriculture is more than half of the working population. Agriculture there is characterized by extensive development, ie the volume of production increases due to the expansion of sown areas, increasing livestock, increasing the number of people employed in

agriculture. The agrarian structure and territorial location of agricultural production were formed as a result of the division of labor by industry and territory. The weak dynamics of small business development in Ukraine was negatively affected by the financial crisis, the unstable political situation in the country and so on. For further development of small-scale production and creation of a stable and competitive environment in the village it is necessary to determine the priorities of their development, as well as further support from the state. State support should be aimed at solving the following tasks: facilitating the start of business; creating opportunities for the transformation of small and medium-sized businesses as the basis of a competitive environment and increasing the efficiency of large companies; ensuring the competitiveness and dynamism of entrepreneurship as one of the factors of economic growth.

Key words: *small business, regional economy, agro - industrial complex, business organization, region, agriculture.*
Formulas: 0; **fig.:** 5, **tabl.:** 4, **bibl.:** 12

Постановка проблеми. Малий бізнес має суттєвий вплив на стабілізацію економічної ситуації регіонів. Малі підприємства та індивідуальні підприємці поряд з великими підприємствами беруть участь практично у всіх секторах економіки і вносять помітний внесок у виробництво товарів і послуг. Світова фінансова криза, нестабільна політична ситуація, в тій чи іншій мірі відбилися на всіх сферах економіки, у населення знизилася доходи і, як наслідок, зменшився попит на товари і послуги. Малим підприємствам доводиться приймати великі зусилля, щоб «залишитися на плаву» і отримати доходи від своєї діяльності. Але не дарма малий бізнес називають фундаментом великої економіки. Малі підприємства мобільніші, мають порівняно високу оборотність капіталу, швидше великих підприємств пристосовуються до сучасних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поширене трактування бізнесу – це система ведення справи [1]. Існує два основних підходи до визначення економічного змісту терміну «бізнес»: 1) бізнес ототожнюється з діяльністю як такою, тобто з процесом, спрямованим на отримання доходів (прибутку) суб'єктами, що ініціювали таку діяльність (підприємець); 2) бізнес ототожнюється з об'єктивно існуючою системою, що володіє власною інфраструктурою. Стосовно до бізнесу інфраструктура розглядається як сукупність організаційно-правових форм, що опосередковують рух ділових відносин і які ув'язують ці відношення при всьому їх розмаїтті та різносуб'єктності в одне ціле.

Перший підхід співвідноситься з визначенням, викладеним у монографії Д.

Стоунера і Е. Долатга [2]: «Бізнес – це діяльність на приватних підприємствах, які виробляють товари та послуги, що прагнуть до прибутку і конкурують один з одним... приватні фірми є основним джерелом робочих місць і засобом досягнення особистого успіху. І це одна з основних причин, по якій бізнес заслуговує того, щоб стати предметом вивчення». У той же час автори вказують, що «фірма – частина системи підприємництва, яка включає в себе постачальників, клієнтів і конкурентів. Тут же: «Можна погодитися, що бізнес – тяжка праця». Тобто бізнес – це вид діяльності, а підприємництво – це певна система.

Основи законодавчого забезпечення підприємництва в Україні було покладено ще за часів Радянського Союзу. Так, Законом СРСР «Об общих началах предпринимательства граждан в СССР» [3], який було прийнято у 1991 р. було забезпечено право громадян на прояв господарської ініціативи та підприємливості, «забезпечувався її державний захист і підтримка, регулювалися відносини підприємців з органами державного управління». Після чого законодавство у сфері бізнесу удосконалювалося але на сьогодні ще далеко від ідеального. Можна сказати, що підприємництво – це особливий вид економічної активності, де в якості раціональної розуміється діяльність людини, спрямована на отримання прибутку; ця діяльність ґрунтується на ініціативі, аналізі та інноваційній ідеї в умовах ризику і конкуренції.

Дане визначення відповідає і еволюційним поглядам вчених-економістів на підприємництво, які будують свої господарські теорії розвитку на базі тієї

епохи, в якій жили: М. де Ваттевіль (1575-1621) – меркантилізм, І. Т. Посошков (1652-1726) – протекціонізм, А. Сміт (1723-1790) – класична школа, В. Г. фон Тюнен (1783-1950) – попередник маржиналізма, Й. Шумпетер (1883-1950) – еволюційна теорія економічного розвитку, Ф. фон Хайєк (1899-1985) – неолібералізм, П. Друкер, Ст. Леонтьєв (1906-1999) – модернізм, Р. Нельсон, С. Уінтер, П. Хаунтт, С. Ребело, Р. Лринберг, А. Рубінштейн та ін. – постмодернізм [4-7; 8;9; 10].

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу організування малого бізнесу в аграрній сфері регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль сільського господарства в економіці країни або конкретного регіону характеризує структуру економіки і рівень її розвитку. Роль сільського господарства в економіці можна оцінити такими показниками, як частка ком в сільському господарстві в загальній чисельності економічно активного населення, частка сільського господарства в структурі ВВП в цілому. Зазначені показники мають високі значення в країнах, що розвиваються, де чисельність зайнятих в сільському господарстві становить більше половини працездатного населення. Сільське господарство там характеризується екстенсивним розвитком, тобто обсяг продукції збільшується за рахунок розширення посівних площ, збільшення числа зайнятих в сільському господарстві.

Розвинуте сільське господарство є одним з факторів безпеки країни, так як робить її менш залежною від інших країн.

Якщо провести аналіз наявних в Україні малих підприємств за галузевими ознаками, то можна спостерігати що більшість їх зосереджено в торгівлі та громадському харчуванні (94,9%), промисловості (86,2%), будівництві (95,6%) чи в сфері надання комунальних послуг (92,8%). В таблиці 1 подано дані, які у відсотках відображають кількість малих підприємств по відношенню до загальної кількості зареєстрованих

підприємств, ґрунтуючись на видах економічної діяльності.

Незважаючи на загальну позитивну динаміку розвитку малого бізнесу в сільському господарстві, його роль в економіці країни залишається незначною. Аналізуючи подані в таблиці 1 дані можна стверджувати, що в сільському господарстві сконцентровано найменшу кількість зареєстрованих дрібних підприємств. Така ситуація обумовлена доволі низьким рівнем державного фінансування аграрного сектору та з небажанням банків кредитувати малі сільськогосподарські підприємства внаслідок високих ризиків неповернення кредитів. На сьогоднішній день, малі сільськогосподарські підприємства складають лише 4% від загальної кількості малих підприємств України, і на їх частку припадає лише 8,5% обсягу реалізованої продукції сільськогосподарських організацій. За результатами національного опитування малих та середніх підприємств досліджень Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій USAID було виявлено, що основними перешкодами розвитку бізнесу у 2018 році є низький попит та нестабільна політична ситуація (рис.1).

Українські підприємства потерпають від складної системи регулятивних норм і надмірних податків. Незважаючи на зменшення гостроти проблеми отримання вчасно повної інформації щодо відкриття підприємства малого бізнесу в останні роки (в цій галузі функціонує багато консалтингових фірм та агентств, консультації надаються державними органами реєстрації бізнесу, інформація з офіційних сайтів Інтернету і т. ін.) процедура залишається складною. Основним недоліком процесу реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності в Україні є значні витрати часу, коштів і зусиль, тому ця операція наразі залишається трудомісткою, містить багато перешкод, особливо у порівнянні з тим, як це відбувається в економічно розвинених країнах [12]. Наведені перешкоди

підприємницької діяльності мають бути враховані при розробці заходів підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу за усіма видами господарювання.

Таблиця 1

Кількість малих підприємств за видами економічної діяльності*
(у відсотках до загальної кількості підприємств)

	2017	2018	2019
Усього	92,7	93,7	92,9
у тому числі			
сільське господарство, мисливство, лісове господарство	78,9	80,6	79
промисловість	85,7	87,4	86,2
будівництво	93,6	95,5	95,6
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	95,1	95,9	94,9
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	93,5	94,9	94
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	95,3	96,1	95
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	94,8	95,5	94,9
діяльність готелів та ресторанів	95,2	95,7	95,3
діяльність транспорту та зв'язку	91,9	92,5	91,9
фінансова діяльність	92,7	94,2	93,2
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	96,2	95,7	96,3
освіта	94,5	95	95,2
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	93,8	94,2	93,5
надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	92,5	93,5	92,8

Джерело: складено автором на основі [11]

Рис. 1. Перешкоди для розвитку малого та середнього бізнесу у 2018 році

За 2015-2019 роки розвиток українських малих підприємств, незважаючи на деяку допомогу малому бізнесу, здійснювалося повільними темпами. На динаміку розвитку малого бізнесу на території України негативний вплив зробила фінансова криза, нестабільна політична

ситуація в країні. Загальна кількість суб'єктів малого підприємництва в аграрному секторі в Україні на початок 2019 року становила 73998 одиниць, що на 1,7 % більше у порівнянні з відповідним показником 2015 року (рис. 2).

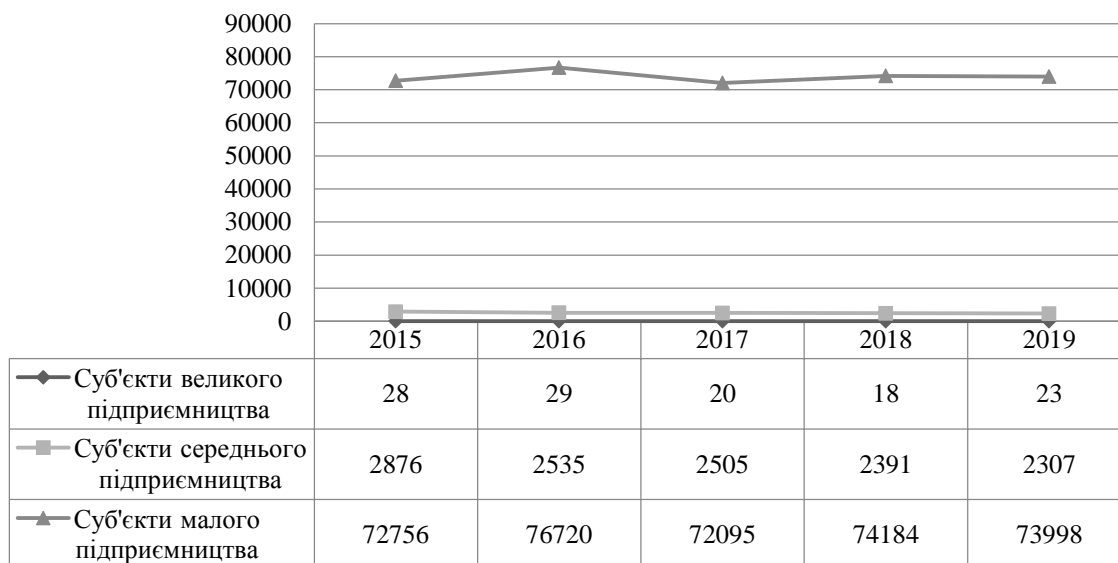

Рис.2. Кількість суб'єктів підприємництва за їх розмірами у аграрному секторі України

Протягом зазначеного періоду слід відмітити незначну динаміку утворення малих підприємств, проте серед усіх підприємств випереджаюче кількісне зростання є характерним саме для малих підприємств (порівняно із середніми та великими). Так у загальній структурі підприємств у галузі сільського господарства, мисливства та лісового господарства вагома частка припадає на суб'єктів малого підприємництва – 96,9 %

Беручи до уваги показники діяльності суб'єктів малого підприємництва аграрної галузі можна сказати, що розвиток малих аграрних підприємств позитивно впливає на вирішення проблем зайнятості та підвищенні доходів населення, сприяє активізації ділової активності в аграрному секторі і цим самим веде до розбудови цього сектору економіки в країні.

У 2019 р. в Україні було зареєстровано 73998 підприємств малого бізнесу в сільському господарстві. Дослідження розвитку вітчизняних підприємств малого бізнесу свідчить, що за період 2011-2019 рр. їх загальна кількість мала різну динаміку, найбільша їх кількість зареєстрована у саме у 2011 році, далі відбувалося поступове зменшення. Разом з тим кількість найманих працівників а підприємствах малого бізнесу у 2011-2019 рр. мала позитивну динаміку, значне зменшення було у 2016 році, проте до

2019 року цей показник зростав. У 2019 р. обсяг виробленої продукції цих підприємств становив 240049,4 млн. грн., що на 27% більше ніж у 2012 році.

В Україні становлення і розвиток підприємництва обумовлюється високим рівнем регіональної диференціації.

В Україні в останні роки сформувалися лідери – регіони, які займають провідне становище в середовищі малого бізнесу в сільському господарстві. На нашу думку найбільш яскравими показниками, що відображають рівень розвитку малого підприємництва в регіоні, є такі кількісні та якісні показники: число малих підприємств, середньооблікова чисельність працівників, обсяги виробництва продукції і інвестицій в розрахунку на одне мале підприємство.

Аналізуючи дані таблиці можемо зробити висновок, що в рамках регіонів України спостерігається нерівномірний розподіл малих сільськогосподарських підприємств. Так найбільша кількість малих підприємств зосереджена Одеській, Дніпропетровській, Миколаївській, Кіровоградській, Запорізькій, Вінницькій областях. Найменша кількість малих підприємств аграрного сектору Івано-Франківському, Чернівецькому та Рівненському регіонах.

Таблиця 2

Основні показники розвитку суб'єктів малого підприємництва аграрного сектору України*

Показник	Рік						
	2011	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість суб'єктів малого підприємництва, од.	76863	68105	72756	76720	72095	74184	73998
Кількість найманих працівників, тис. осіб	190,0	220,66	234,92	187,7	201,2	210,5	207,5
Обсяг реалізованої продукції у діючих цінах, млн. грн.	26273,5	53700,0	71245,9	127521,2	155032,7	190597,5	213317,7
Обсяг виробленої продукції, млн.грн.		64826,5	100591,2	134674,2	171574,0	208472,0	240049,4

Джерело: складено автором на основі [11]

Таблиця 3

Основні показники діяльності суб'єктів малого підприємництва в аграрному секторі по регіонам України за 2018 рік (од.)*

Регіон	Кількість суб'єктів малого підприємництва, од	Кількість найманих працівників, осіб	Обсяг реалізованої продукції, тис. грн
Вінницька	2713	13513	14350143,0
Волинська	955	3306	3555908,6
Дніпропетровська	4094	13603	14480794,7
Донецька	1272	5149	3504,4 млн
Житомирська	1245	6139	7496099,3
Закарпатська	973	1590	716654,8
Запорізька	2747	11194	8661272,3
Івано-Франківська	885	2284	2100524,3
Київська	2456	11063	13426819,3
Кіровоградська	3327	12845	14309843,8
Луганська	1017	5211	5008709,9
Львівська	1345	5487	7009582,8
Миколаївська	3843	11216	12813302,5
Одеська	4443	14416	13025826,5
Полтавська	2582	9851	10228816,0
Рівненська	716	3099	2945329,0
Сумська	1116	... ¹	... ¹
Тернопільська	1029	5087	6238967,1
Харківська	2090	10882	13564195,2
Херсонська	2489	8566	8716965,6
Хмельницька	1630	6115	6898561,9
Черкаська	2129	9778	9243874,3
Чернівецька	746	2550	1901574,0
Чернігівська	1256	7082	8819988,7
м.Київ	908	3325	4172479,8

¹ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Джерело: складено автором на основі [11]

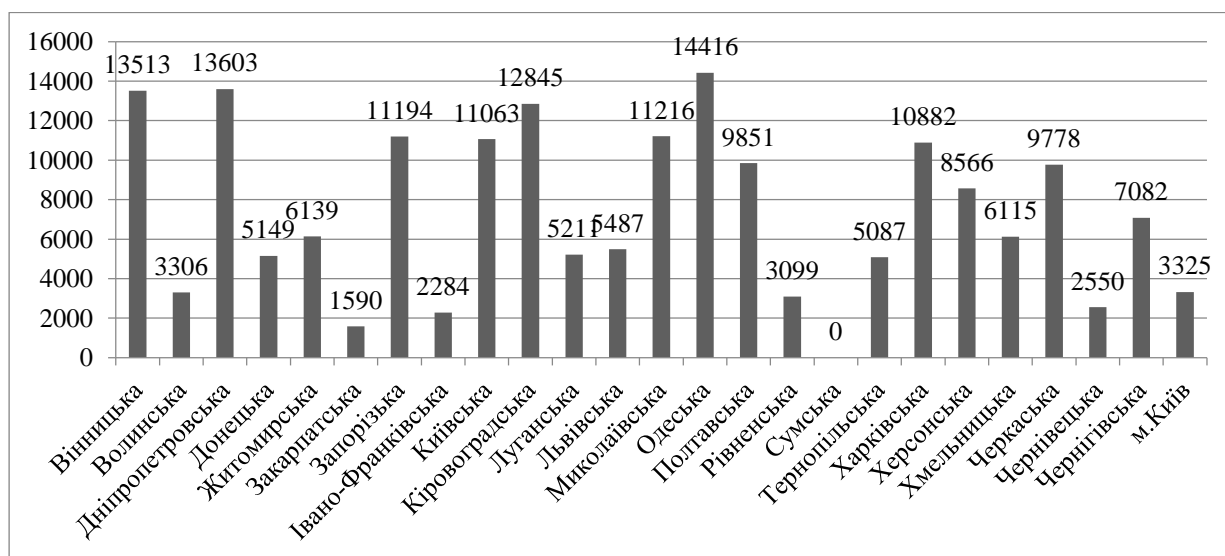

Рис. 3 Кількість найманих працівників малого підприємництва в сільському господарстві в 2018 році, осіб

В аграрній сфері України типовою є ситуація наявності суттєвих регіональних диспропорцій у сфері зайнятості на малих підприємствах. Так, у 2019 р. найбільше працівників було зайнято на малих агропідприємствах у Одеській (14416 осіб), Дніпропетровській (13603 осіб), Вінницькій (13513 осіб), Кіровоградській (12845 осіб) областях. Найменше – у Закарпатській (1590 осіб), Івано-Франківській (22284 осіб), Чернівецькій (2550 осіб) областях.

Незадовільні умови праці та низький рівень заробітної плати обумовлюють

погіршення стану зайнятості на малих підприємствах агропромислового сектору економіки. Однак за період 2015-2019 рр. все ж спостерігаються певні покращення у економічному становищі працівників цієї сфери (рис. 4). Гарна врожайність та підвищення вартості сільськогосподарської продукції на продовольчих ринках позитивно віддзеркалюється на оплаті праці робітників аграрної сфери. Водночас її рівень залишається недостатнім для забезпечення ефективного розвитку аграрного сектору підприємництва.

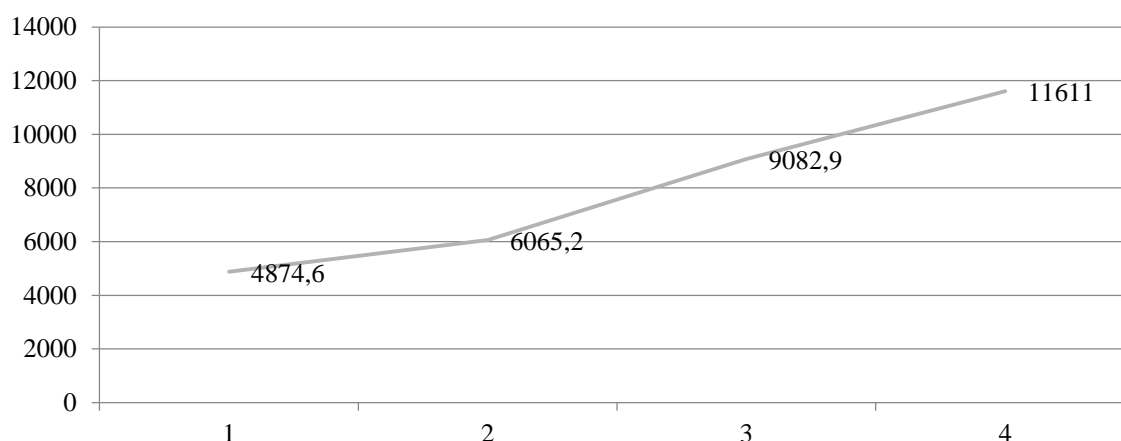

Рис.4. Витрати на оплату праці працівників сільського господарства 2014-2018 рр., млн. грн.

Основною формою власних фінансових засобів сільськогосподарських підприємств є прибуток підприємств (табл. 3).

Чистий прибуток від діяльності підприємств у 2018 р. склав 78 457,7 млн. грн., що на 61 204,1 млн. грн. більше, ніж у 2011р. При цьому за січень-вересень 2019 р. фінансовий результат діяльності склав 437,6 млн. грн., при цьому 89,0% підприємств спрацювали прибутково та отримали 703,0 млн грн. прибутку, а 11% отримали збиток 265,4 млн. грн., що є найкращим результатом по всіх галузях народного господарства.

До основних причин збитковості аграрних підприємств можна віднести перш за все низьку платоспроможність населення, що не дає змогу підтримувати необхідний рівень попиту на продовольчі товари.

Аналізуючи рівень рентабельності операційної діяльності, можемо сказати, що найбільш вдалим роком був 2016 р., коли цей показник досяг рекордної величини у 41,7%. При цьому найбільший рівень показали великі підприємства, що

мали такі показники: 54,3% рентабельності операційної діяльності, 45,4% рентабельності всієї діяльності. У 2018р. порівняно з 2011 р. рівень рентабельності зменшився на 0,5 п. в. Максимальний темп зростання чистого прибутку спостерігався у 2010 р., становлячи 227,8%, а з 2012 р. темпи зростання прибутку мають тенденцію до постійного зниження.

Організація фінансового забезпечення діяльності підприємств аграрної сфери реалізується в таких формах, як використання власних ресурсів, використання кредитних ресурсів, бюджетне фінансування на безповоротній основі.

Аналізуючи структуру джерел фінансового забезпечення агропромислового сектору України у 2012-2019 рр., можемо сказати, що загалом у питомій вазі показників залишається стійка тенденція до зміни довгострокових зобов'язань та забезпечення з 14,3% у 2012 р. до 6,5% у 2019 р., збільшення поточних зобов'язань та забезпечення з 31,5% у 2010 р. до 45,7% у 2019 р. (табл. 4).

Таблиця 4

Структура джерел фінансового забезпечення агропромислового сектору України у 2012-2019 рр., %*

№	Показник	2012 р.	2017 р.	2019 р.	2019 р. до 2012 р. (+/-)
1	Власний капітал	52,9	40,14	47,9	-5,1
2	Зареєстрований капітал	12,4	4,8	5,1	-7,3
3	Додатковий капітал	14,0	5,2	5,9	-8,1
4	Резервний капітал	4,4	2,7	3,1	-1,3
5	Нерозподілений прибуток	20,7	27,0	33,3	12,6
6	Неоплачений та вилучений капітал	1,4	0,5	0,5	-0,9

Джерело: складено автором на основі [11]

Власний капітал аграрних підприємств зменшився з 52,9% до 47,9%, хоча в грошовому виразі відбулося його збільшення приблизно в 4 рази, як і загалом по всіх джерел фінансування.

Перспективним інструментом внутрішнього фінансування аграрних підприємств на цьому етапі може бути

збільшення власного капіталу за рахунок залучення інвестицій, але залучення іноземних інвестицій потребує від аграрних підприємств виконання додаткових вимог, а саме висновків міжнародного аудиту за декілька років, дотримання внутрішніх стандартів звітності, проведення бюджетування та

прогнозування, місця в рейтингах міжнародних агентств, відповідального менеджменту, прозорості та передбачуваності.

Проведений аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств та їх фінансового забезпечення показав, що сьогодні без його ефективного розвитку неможливий розвиток аграрної сфери загалом. В сучасних умовах аграрні підприємства для своєї прибуткової діяльності повинні використовувати раціональні підходи до свого фінансового забезпечення. Подальші дослідження ми пов'яжемо з розробленням механізмів покращення фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери.

За прогнозами науковців Інституту аграрної економіки, виробництво валової продукції рослинництва 2025 року може збільшитися на 24,0% – до 220,4 млрд грн. Для цього середньорічні темпи приросту обсягів виробництва мають бути на рівні 2,0%.

При середньорічних темпах приросту 2,4% обсяги валового виробництва продукції тваринництва у 2025 році прогноуються на рівні 95,7 млрд грн. Це на 29,7% перевищить результати 2014 року.

Необхідною умовою реалізації цього прогнозу є вдосконалення економічних відносин сільського господарства зі сферою переробки сільськогосподарської продукції через формування цін на продукцію. Ці ціни мають відшкодувати витрати сільського господарства і забезпечувати норму прибутку в розмірі 14% на авансований у виробництво капітал, включаючи вартість землі, підсумував Віктор Месель-Веселяк.

Для забезпечення визначених стратегічних до 2025 року обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності необхідно вирішити ряд важливих проблем, зокрема, удосконалити економічний механізм господарювання: ціни, податки, кредитування, дотаційну політику, міжгалузеві економічні зв'язки,

щоб усі галузі й сфери діяльності в економіці країни мали однакові економічні умови для відтворення виробництва, тобто на вкладений у виробництво рівновеликий капітал з урахуванням терміну його обороту одержувати рівновеликі прибутки.

З огляду на економічні умови, що склалися в нашій державі, важливим напрямом є формування ринкового обігу земель, за якого має бути включення їх в економічний оборот на основі визначення вартості землі капіталом, який нарівні з іншими засобами виробництва став прибутковоутворювальним фактором. Це дасть змогу мати кошти для підвищення орендної плати, здійснення заходів з охорони земель.

Крім того, сьогодні сільське господарство – майже єдина галузь в Україні, що демонструє стабільне зростання, незважаючи на складну соціально-економічну ситуацію. За останні роки ця галузь стала практично основним експортером та головним джерелом надходжень іноземної валюти в країну. Незважаючи на певні успіхи, аграрна галузь вимагає проведення систематичних реформ. Насамперед це стосується переходу на стандарти ЄС, що дасть змогу збільшити обсяги експорту.

Аналіз регіонального розподілу показників розвитку малого підприємництва в аграрній сфері (рис. 5) показав, що станом на 2018 рік найкращі результати цього виду економічної діяльності були характерними для Кіровоградської та Миколаївської областей.

У аграрному виробництві цих регіонів працювала досить велика кількість малих підприємств, які склали 35-43% від загальної кількості суб'єктів малого підприємництва відповідних регіонів. Звертає на себе увагу також порівняно висока продуктивність праці на малих підприємствах аграрної сфери Кіровоградської та Миколаївської областей, що коливається у межах 1100-1200 тис. грн. на 1 найманого працівника.

Рис. 5. Регіональний розподіл показників розвитку малого підприємництва в аграрній сфері України у 2018 році

Непропорційно низькі показники розвитку малого бізнесу в аграрній сфері характерні для Донецької та Луганської областей, що пояснюється воєнно-політичними проблемами та відсутністю даних із частини їх території.

Загалом у регіональному розподілі проаналізованих показників помітною є закономірність щодо зниження їх значень у напрямку від центральних регіонів на захід і на схід. Водночас найвища продуктивність праці характерна для малих підприємств аграрної сфери північних і західних регіонів, а також Харківської області.

Що стосується купівлі-продажу земельних ділянок, земельних паїв, то її запровадження у сучасних умовах неминуче матиме спекулятивно-тінювий характер, що призведе до швидкого обезземелення більшості селян, які становлять основну частину потенційних продавців земель. Одержані селянами кошти від продажу землі призведуть до небаченої інфляції й знеціняться і швидко

використаються. Як наслідок, земля залишиться у покупця, а виторг від її продажу у селянина “з’їсть» інфляція. Тому є великий сумнів у тому, що селянин, який продав свою земельну ділянку, зможе коли-небудь придбати іншу земельну ділянку. Крім того, значна частина коштів сільськогосподарських підприємств буде спрямована на купівлю землі, а не на розвиток виробництва, що призведе до їх занепаду. До того ж, вилучені орендодавцями земельні паї для їх продажу спонукатимуть до розформування цих господарств. Такого допускати не можна. Тому за нинішньої економічної ситуації запровадження купівлі-продажу земельних ділянок, за винятком тих, які надані для ведення особистого селянського господарства до 2-х гектарів, є передчасним.

Висновки. Отже, можемо стверджувати що аграрна структура та територіальне розміщення аграрного виробництва сформувалися в результаті поділу праці за галузевою і територіальною ознакою. В

цій структурі малі аграрні підприємства складають лише 4% від загальної кількості малих підприємств України, і на їх частку припадає лише 8,5% обсягу реалізованої продукції сільськогосподарських організацій. На слабку динаміку розвитку малого бізнесу на території України негативно вплинули фінансова криза, нестабільна політична ситуація в країні тощо. Загальна кількість суб'єктів малого підприємництва в аграрному секторі в Україні на початок 2019 року становила 73998 одиниць, що тільки на 1,7 % більше у порівнянні з відповідним показником 2015 року.

Для подальшого розвитку дрібнотоварного виробництва і створення стійкого і конкурентоспроможного середовища в селі потрібне визначення пріоритетів їх розвитку, а також подальша підтримка з боку держави. Державна підтримка повинна бути спрямована на вирішення таких завдань: полегшення старту підприємницької діяльності; створення можливостей для трансформації малого бізнесу в середній, як основи конкурентного середовища і зростання ефективності великих компаній; забезпечення конкурентоспроможності та динамічності підприємництва як одного з чинників росту економіки.

Література:

1. Большой экономический словарь / под. ред. А. Н. Азрилияна. Москва : Институт новой экономики, 1997. 684 с.
2. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: Постанова КМУ від 20.08.2014 № 459. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>
3. Об общих началах предпринимательства граждан в СРСР: Закон СРСР від 02.04.1991р. № 2079-1. URL: <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=1649>.
4. Коляденко Д.Л., Ускова Л.В. Державна інвестиційна політика підтримки малого підприємництва в АПК. *Модернізація політики та управління в Німеччині та Україні в контексті євроінтеграції*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конференції, 12-14 липня 2017 р. Черкаси : ЧДТУ, 2017. С. 53-55.
5. Кривенко Л. В. Ключевые детерминанты повышения конкурентоспособности малого и среднего бизнеса. *Міжнародні банківські*

конкуренції: теорія і практика : зб. доповідей конференції. Суми : УАБС НБУ, 2016. С. 6-8.

6. Кривенко Л. В. Стратегічні пріоритети підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні. *Економіка: проблеми теорії та практики*, 2016. С. 136-145.

7. Калетнік Г. М., Мазур А. Г., Кубай О. Г. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2011. 428 с.

8. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Економіка АПК*, 2017 № 2. С.2-16.

9. Маслак Н. Банки та АПК України: співпраця триває! *Пропозиція*, 2017. № 5. С. 154–160.

10. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Гудзь О. Є., Сомик А. В. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів. *Економіка АПК*. 2016. № 11. С. 54-63.

References:

1. Big Dictionary of Economics (1997), Moscow, Russia, 684 p.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), “Questions of the Ministry of Economic Development and Trade”, from 20.08.2014 № 459, retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>.
3. The law of USSR (1991), “On the general principles of entrepreneurship of citizens in the SRSR”, from 02.04.1991р. № 2079-1, retrieved from : <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=1649>.
4. Kolyadenko, D. L. and Uskova, L. V. (2017), “State investment policy to support small business in agriculture”, *Modernizatsiia polityky ta upravlinnia v Nimechchyni ta Ukraini v konteksti yevrointehratsii* [Modernization of policy and governance in Germany and Ukraine in the context of European integration], materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. Konferentsii [materials V International. scientific-practical conferences], ChDTU, Cherkasy, Ukraine, pp. 53-55.
5. Kryvenko, L.V. (2016), “Key determinants of increasing the competitiveness of small and medium-sized businesses”, *Mizhnarodni bankivski konkurentsii: teoriia i praktyka* [International banking competition: theory and practice], zbirnyk dopovidei konferentsii [collection of conference reports], UABS NBU, Sumy, Ukraine, p. 6-8.
6. Kryvenko, L.V. (2016), “Strategic priorities for increasing the competitiveness of small business in Ukraine”, *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, pp. 136-145.
7. Kaletnik, H.M. Mazur, A.H. and Kubay O.H. (2011), *Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky* [State

regulation of economy], Khay-Tek Pres, Kyiv, Ukraine, 428 p.

8. Malik, M.Y. and Shpykulyak, O.H. (2017), “Development of agrarian entrepreneurship in the conditions of institutional transformations”, *Ekonomika APK*, №2, pp. 2-16.

9. Maslak, N. (2017), “Banks and agro-industrial complex of Ukraine: cooperation continues!”, *Propozytsiya*, № 5, pp. 154-160.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine “Customs Code of Ukraine”, from 13.03.2012 № 4495-VI, retrieved from : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

11. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2020), retrieved from : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Gudz, O.Ye. and Somyk, A.V. (2016), “State program of financial support of agro-industrial enterprises through the mechanism of cheaper loans”, *Ekonomika APK*, № 11, pp. 54-63.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2020 р.